
علوم اجتماعی و سیر تکوینی آن

(ویراسته جدید با اضافات و اصلاحات)

احسان نراقی



فهرست مطالب

| | |
|--------|---|
| سیزده | مقدمه مؤلف بر این چاپ |
| پانزده | نقد دکتر عباس زریاب بر چاپ اول این کتاب |
| ۱ | پیشگفتار مؤلف |

بخش اول

علوم اجتماعی و جهان‌بینی‌های عمومی

| | | |
|----|-------------------------------|---------|
| ۷ | دانش اجتماعی در مراحل نخستین | فصل اول |
| ۷ | ۱. یونان | |
| ۱۲ | ۲. قرون وسطا | |
| ۱۳ | ۳. اسلام | |
| ۱۶ | ۴. دوره نوزایش | |
| ۱۹ | علوم تدقیقی و دانشهای اجتماعی | فصل دوم |
| ۱۹ | ۱. ریاضیات | |
| ۲۶ | ۲. طبیعیات | |
| ۳۰ | انسان به عنوان دایر مدار هستی | فصل سوم |
| ۳۰ | ۱. تاریخ و فلسفه تاریخ | |
| ۳۴ | ۲. لاینینتز | |

| | |
|-----|---|
| ۱۷۲ | ۳. کولی |
| ۱۷۳ | ۴. گیدینگز |
| ۱۷۵ | ۵. اسمال |
| ۱۷۴ | ۶. راس |
| ۱۷۸ | ۷. زنانیسی و ویلیام تامس |
| ۱۸۰ | ۸. سوروکین |
| ۱۸۳ | ۹. تالکت پارسنز |
| ۱۸۵ | ۱۰. رابرت مرتن |
| ۱۸۶ | ۱۱. جامعه‌شناسان دیگر در امریکای کنونی |
| ۱۸۷ | ۱۲. رونقی جامعه‌شناسی و جهات آن در امریکا |
| ۱۹۰ | ۱۳. خصوصیات جامعه‌شناسی امریکایی |
| ۱۹۴ | جامعه‌شناسی در سایر کشورها |
| ۱۹۴ | ۱. جامعه‌شناسی در ایتالیا - ویلفردو پارتو |
| ۲۰۰ | ۲. جامعه‌شناسی در روسیه |
| ۲۰۳ | ۳. جامعه‌شناسی در لهستان |

بخش چهارم

علوم اجتماعی و انسانی در عصر حاضر

| | | |
|-----|--|----------------|
| ۲۰۷ | انسان‌شناسی طبیعی | فصل اول |
| ۲۰۷ | ۱. انسان و نظریه‌تطور انواع | |
| ۲۰۸ | ۲. انسان ابتدایی | |
| ۲۱۱ | ۳. خصوصیات جسمانی انسان کنونی | |
| ۲۱۳ | ۴. انسان کنونی و گذشته او | |
| ۲۱۵ | ۵. سنجش و اندازه‌گیری در انسان‌شناسی طبیعی | |
| ۲۱۷ | ۶. انسان‌شناسی و اکتشافات جدید زیست‌شناسی | |
| ۲۱۹ | ۷. انسان‌شناسی و مبحث ژنتیک | |

| | |
|-----|---|
| ۱۲۶ | ۲. لوی برول |
| ۱۲۸ | ۳. مارسل موس |
| ۱۲۹ | ۴. هالبواکس |
| ۱۳۱ | ۵. حوزه دورکیم و سرانجام آن |
| ۱۳۵ | جامعه‌شناسی در آلمان |
| ۱۳۵ | ۱. جامعه‌شناسی و فلسفه |
| ۱۳۶ | ۲. دیلتای |
| ۱۳۷ | ۳. زیمل |
| ۱۳۸ | ۴. تونیس |
| ۱۳۸ | ۵. ماکس وبر |
| ۱۴۵ | ۶. ماکس شلر و پدیدارشناسی |
| ۱۴۹ | ۷. فیرکندت |
| ۱۵۰ | ۸. مانهایم |
| ۱۵۳ | ۹. جامعه‌شناسی در آلمان پس از جنگ جهانی دوم |

فصل دوم

فصل سوم

| | |
|-----|---|
| ۱۵۷ | جامعه‌شناسی در انگلستان |
| ۱۵۷ | ۱. جامعه‌شناسی و نظریات اصلاحی |
| ۱۵۸ | ۲. فابوس مآبان |
| ۱۵۹ | ۳. چارلز بوث و کارادوک جونز |
| ۱۶۰ | ۴. سیدنی وب و بیتریس وب |
| ۱۶۲ | ۵. مباحث نظری و تأسیس انجمن جامعه‌شناسی |
| ۱۶۳ | ۶. وستر مارک |
| ۱۶۵ | ۷. هابهاوس |
| ۱۶۵ | ۸. گینزبرگ و مانهایم |
| ۱۶۷ | ۹. حوزه جامعه‌شناسی انگلیس بعد از جنگ جهانی دوم |

فصل چهارم

| | |
|-----|---------------------------------|
| ۱۶۹ | جامعه‌شناسی در امریکا |
| ۱۶۹ | ۱. پیدایش جامعه‌شناسی در امریکا |
| ۱۷۰ | ۲. سامنر |

بخش پنجم
تحولات جدید علوم اجتماعی

۳۹۳

تأملاتی بر تحولات سه دههٔ اخیر علوم اجتماعی

فصل اول

دانش اجتماعی در مراحل نخستین

انسان از همان زمان که خود را مواجه با طبیعت و عالم خلقت یافته همواره در پی آن بوده است که به امور مربوط به حیات اجتماعی خود، با توسل به افسانه‌های خیالی و التجای به احکام دینی و استناد به آراء فلسفی و علمی، صورتی نوعی و هیثی وحدانی بخشد و بدین قرار از برای خود، به اختلاف زمان و مکان، جهان‌بینی خاصی به وجود آورد. و چون حصول و تطور هر علم مشروط به شرایطی است، حصول آگاهی نسبت به امور اجتماعی نیز تابع عواملی بوده است، همچون وجود سوابق و موارد تاریخی در زمینه حکمت و معرفت و محیط مناسب برای تفکر و غور و مداقه آزادانه در امور و حدوث دگرگونیها و انقلابهای اجتماعی که ذهن افهام و عقولی را به خود مشغول داشته و وجود دانش اجتماعی را ضروری ساخته است.

۱. یونان

و اما این شرایط را نخست در یونان سده‌های ششم و پنجم و چهارم قبل

از میلاد است که می‌بینیم در مغرب زمین پدید آمده و محیط را برای نشو و ارتقای چنین تفکراتی آماده و مساعد ساخته است.

یونانیان آن عصر معتقد بودند که احکام عالم هستی و قوانین و سنن حاکم بر طبیعت و اجتماع برای بشر از امور لاینحل نیست و ذهن آدمی از فهم و دریافت این قضایا ناتوان نمی‌ماند. بر اثر این اعتقاد، علوم طبیعی و انسانی که شامل شناسایی جامعه نیز بود در فلسفه جمع آمد و بدین‌سان فلسفه محل تلاقی و محور همه علوم گردید.

در اواخر سده ششم قبل از میلاد، فیثاغورث به مصر و ایران و هند سفر کرد و از علوم و معارف این سرزمینها، خصوصاً از علوم ریاضی که مصریان پایه‌گذار آن بودند، بهره فراوان یافت و درصدد برآمد تا آثار و احکام عالم هستی را به وسیله ضوابط و قواعد ریاضی بیان کند؛ زیرا او عدد را اصل وجود می‌دانست و همه امور را نتیجه ترکیب اعداد می‌انگاشت. بدین ترتیب، بشر در راهی قدم نهاد که مسائل جهان را با دید علمی و منطقی بنگرد.

از طرف دیگر، در قرن پنجم پیش از میلاد، حکیم و طبیب بزرگ یونان بقراط^۱ مذهب فلسفی خود را براساس شناسایی علمی تن و جان آدمی بنا نهاد و کوشید تا کیفیت تأثیر محیط را در تن و جان بشر تحت مطالعه در آورد.

همچنین سوفسطاییان برای نخستین‌بار سازمانها و رسوم و عادات دوران خود را با شیوه خاص خود، که عبارت از صناعات مجادله و مناظره و خطابه بود، مورد نظر قرار دادند و علاوه بر نظاماتی که در یونان قرن پنجم قبل از میلاد وجود داشت، به جست‌وجوی اصول و قواعد حقوقی

دیگری برآمدند. آنان برای مردم خواهان آزادی و تساوی بیشتری بودند و با جرئتی کم‌نظیر خود را از قیود زمان رها کرده و به عنوان تأمین خوشبختی افراد به چاره‌جوییهای تازه پرداختند.

هرودت، که او را پدر علم تاریخ غرب گفته‌اند و در ابتدای قرن پنجم می‌زیست، در مسافرتها متعدد خود به جمع‌آوری اطلاعات وسیعی از آداب و رسوم و مذاهب ملل پرداخت و همچنین درباره شهرهای یونان بدقت مطالعه کرد. امعان نظر این مورخ در وقایع و نحوه توصیف او از جنگها و زندگی اقوام، وی را در ردیف نخستین پایه‌گذاران اتنوگرافی^۱ امروزی قرار داد، و همین جامع بودن شیوه او باعث آمدن تا مورخان اسلامی نیز بعدها همان روش او را دنبال کنند.

سقراط در جلب توجه معاصران خود و اندیشیدن درباره زندگی انسان و تکالیف او و لزوم خودشناسی و طریقه استفاده از علم و حکمت در خط مشی و طرز سلوک آدمی سهمی بسزا داشت. «خودت را بشناس» سقراط، که برای اهل نظر معنی آن همواره محفوظ مانده است، خود معرف اشتیاقها و انگیزه‌هایی است که بشر را به سوی علوم انسانی و اجتماعی، که در حقیقت یک نوع خویشتن‌شناسی است، سوق داده است. شاگرد سقراط، افلاطون، معتقد بود که همان نظم و سامانی که در افکار و نظریات فلسفی وجود دارد باید در جامعه نیز صورت وقوع پیدا کند. او در کتاب جمهوری^۲، که مشتمل بر اصول نظری وی درباره جامعه و اداره آن است، می‌گفت: مدینه فاضله (آیین شهر)^۳ در صورتی وقوع خارجی پیدا تواند کرد که اداره آن به عهده فلاسفه و دانشمندان باشد. فلسفه اجتماعی افلاطون مبتنی بر نظر او در باب ماهیت روان آدمی بود؛

1. Ethnographie

2. Politeia = République

3. Cité idéale

1. Hippocrate